

**Univerzita Karlova
Filozofická fakulta**

Ústav českého jazyka a teorie komunikace

Bakalářská práce

Klára Jelínková

**Idiolekt paní A. S. (1913–2010) z Varvarovky u Anapy, na
pozadí přestěhovaleckých českých nářečí v Krasnodarském kraji v Ruské
federaci**

Idiolect of Mrs. A. S. (1913–
2010) from Varvarovka, Anapa Against the Background of Czech
Emigrant Dialects in Krasnodar Krai, Russian federation

Prohlašuji, že jsem práci vypracovala samostatně, že jsem řádně odcitovala všechny použité
prameny a že tato práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia ani pro získání
jiného nebo stejného titulu.

.....

Klára Jelínková

Velmi děkuji doc. Sergeji Skorvidovi za vedení mé práce, cenné rady a podnětné připomínky
a veškerý obětovaný čas.

Dále děkuji také PhDr. Robertu Dittmannovi, který mě spojil s doc. Skorvidem a umožnil mi
tak zabývat se tímto tématem.

Děkuji také Janu Henyšovi.

Abstrakt

Tato práce se zabývá jazykovými jevy získanými z audionahrávky paní A. S., která žila v původní české vesnici v oblasti Severního Kavkazu. Mluvčí je vnučkou původních českých kolonistů, kteří osídlili černomořskou oblast Kavkazu ve druhé polovině 19. století. První část práce se stručně zabývá historií českého vystěhovalectví do oblasti bývalého carského Ruska, je zaměřena především na Kavkaz a vesnice z nichž pochází informátorka. Druhá část práce potom mapuje dominantní nebo specifické jevy, které se nacházejí na nahrávce. Uvedené jevy jsou dávány do souvislosti s dalšími výzkumy novorossijsko-anapské variety češtiny, jakož i s výzkumy dalších nářečních variet na území Ruska a se stavem těchto jevů, v jihozápadočeském nářečí, z kterého tato varieta češtiny vychází. Protože na velké části nahrávky mluví také dcera a vnučka paní A. S. jsou dále v práci uváděny také příklady z jejich mluvy, případně jsou dané jevy porovnány mezigeneračně.

Klíčová slova: česká jazyková enkláva, dialektologie, Rusko, Kavkaz, Anapa, vliv ruštiny, jihozápadočeská nářeční skupina,

Abstract

This thesis considers linguistic phenomena obtained from audio recordings of Ms. A. S., who lived in an indigenous Czech village in the North Caucasus. The speaker is a granddaughter of native Czech colonists, who inhabited the Black Sea area of the Caucasus in the second half of the 19th century. The first part of the thesis considers in brief the history of Czech emigration to the former Tsarist Russia, focusing on the Caucasus and the villages that the informant comes from. The second part of the thesis, then, maps dominant and specific phenomena that occur in the recording. A connection is drawn between the phenomena listed and other studies of Novorossyisk-Anapa variety of the Czech language, as well as other studies of dialectal variation in Russia and the situation of these phenomena in the Southwestern-Bohemian dialect, as that is the dialect which this variety of the Czech language derives from. Since a considerable part of the recording consists of Ms. A. S.'s daughter and granddaughter speaking, examples of their speech are also included in the thesis, or intergenerational comparison of the phenomena is drawn.

Keywords: a Czech language island, dialectology, Russia, the Caucasus, Anapa, influence of Russian, Southwestern-Bohemian dialect group

Obsah

1. Úvod.....	7
2. Historie českého východního vystěhovalectví se zvláštním zaměřením na Kavkaz.....	8
2.1. Kavkaz	9
2.2. Varvarovka a Pavlovka	11
3. Výzkumy věnující se dialektu Čechů na území bývalého carského Ruska	12
4. Analyzovaná data a jejich zpracování	13
4.1. Zpracování nahraného materiálu	14
4.2. Zásady pro přepis materiálu.....	14
4.3. Metodologie	15
5. Rovina hláskoslovná	16
5.1. Diftongizace.....	16
5.2. Protetické v- před -o-	18
5.3. Realizace v	18
5.4. Disimilace dentál a sibilantů.....	19
5.5. Spirantizace /g/ > /h/ před d.....	19
5.6. Úženi é > í.....	20
5.7. Tvary slovesa muset.....	21
5.8. Sekundární krácení a dloužení vokálů	22
5.9. Hláskoslovné jevy zásadně ovlivněné ruštinou	22
5.9.1. Specifická výslovnost [y]	22
5.9.2. Měkčení konsonantů.....	23
5.9.3. Kolísání šč a šť ve slově ještě.....	23
5.9.4. Přízvuk.....	24
5.10. Shrnutí hláskoslovné kapitoly.....	24
6. Rovina morfologická.....	25

6.1.	Substantiva: Koncovky maskulin animat a (ne)vyjadřování životnosti	25
6.2.	Individuální posesivní adjektiva	26
6.3.	Rodinná příjmení	26
6.4.	Verba: Koncovky 3. osoby plurálu přítomnosti	27
6.5.	Verba: Kondicionál	28
6.6.	Shrnutí morfologické kapitoly	29
7.	Rovina syntaktická	29
7.1.	Konstrukce s pronominálně naznačeným subjektem, který je ve skutečnosti všeobecný nebo neurčitý	29
7.2.	Konstrukce se slovesem v 3. os. sg., kterou se vyjadřuje všeobecný nebo neurčitý činitel	30
7.3.	Předložka posle	31
7.4.	Konkurence spojek i a a	31
7.5.	Částice pocházející z ruštiny	32
7.6.	Shrnutí syntaktické kapitoly	33
8.	Rovina lexikální	33
8.1.	Nářeční výrazy	33
8.2.	Označení rodinných příslušníků	34
8.3.	Antroponyma	35
8.4.	Ruské lexikum	36
8.5.	Po česky / po rusky	37
8.6.	Shrnutí lexikální kapitoly	37
9.	Závěr	38

1. Úvod

V této bakalářské práci se zabývám jazykem paní Anastasie Slaněc, která je potomkyní českých kolonistů, kteří osídlili černomořskou oblast Kavkazu ve druhé polovině 19. stol.. V současné době se na Kavkaze nachází již pouze malé množství Čechů, kteří hovoří tamní varietou češtiny a na rozdíl od samotné migrace, nebyl jazyk Čechů žijících na území Ruska prozkoumán až do počátku 21. stol. Paní A. S. pochází z české vesnice u Anapy, a protože se v práci zabývám primárně jazykem paní A. S., věnuji se takzvané anapské (příp. novorossijsko-anapské) varietě češtiny. Práce si klade za cíl popsat a charakterizovat jazyk zmíněné mluvčí na rovině hláskoslovné, morfologickou, syntaktickou a lexikální.

V první části práce se přehledově věnuji českým migračním vlnám směřujícím na východ, z nichž se pak blíže zaměřuji na Kavkaz a následně na konkrétní vesnice spjaté s životem informátorky a její rodiny, Varvarovku a Pavlovku. Teoretická část práce není rozváděna do detailů, jelikož k tématu východní migrace, na rozdíl od samotného jazyka migrantů existuje velké množství, považuji za nadbytečné se migraci věnovat příliš detailně. V teoretické části jsou dále jsou představeny dosavadní výzkumy variet češtiny na ruském území a to především ty, které se zabývají češtinou na Kavkaze a ty, které jsou dále užity v této práci, dále je specifikována metodologie práce a pravidla pro přepis analyzované nahrávky.

Ve druhé části se práce věnuje konkrétním jevům, jejichž výskyt byl zaznamenán na nahrávce. Tyto jevy jsou rozděleny podle jazykových rovin, na nichž se nacházejí, na hláskoslovné, morfologické, syntaktické a lexikální. Každý jev je stručně vymezen a jsou k němu pro ilustraci uvedeny příklady z přepisu nahrávky.¹ Příklady jsou uváděny v kurzívě a výrazy v ruštině, či výrazy vycházející z ruštiny jsou překládány v poznámkách pod čarou. Podle typu jevu je pak uvedena také souvislost s českými nářečími, s dosavadními výzkumy anapské češtiny nebo s výzkumy jiné variety češtiny na území Ruska. Protože dcera a vnučka paní A. S., které se rovněž zúčastnily rozhovoru, hovoří taktéž česky a na analyzované nahrávce hovoří ve velkém rozsahu, věnuji se ve druhé části práce také jejich jazyku. Zahrnout do práce jazyk příslušnic dvou mladších generací považuji za vhodné zejména proto, že mezigenerační porovnání přináší zajímavé poznatky např. v tom ohledu, že některé, především ruštinou ovlivněné jevy, se vyskytují právě u dvou mladších mluvčích, ale u paní A. S. nikoli. Nahrávka by navíc byla zkrácena téměř na polovinu, byli-li by vynechány všechny pasáže dvou dalších mluvčích a nebyly by reflektovány některé specifické jevy.

¹ Přepis je součástí této práce a je k dispozici v příloze.

2. Historie českého východního vystěhovalectví se zvláštním zaměřením na Kavkaz

Úvodní kapitola stručně nastiňuje historii českých migračních vln druhé poloviny 19. století směrem na východ a její politické a ekonomické pozadí, zaměřuje se však především na migrační projekt vedený směrem na Kavkaz. Teoretickým východiskem pro tuto kapitolu je především monografie Vladimíra Pukiše (2010).

Hlavní příčinou migrace v 19. století, a to nejen východní, byla nevyhovující ekonomická situace v českých zemích, která byla způsobena především velkým množstvím bezzemků, neúrodou, přelidněním některých regionů, nedostatkem potravin a neuspokojivým postavením Čechů v habsburské monarchii.² Jednalo se tedy především o migraci ekonomickou, na rozdíl od migračních vln předchozích, zejména v 17. století, jejichž příčina byla náboženská. V Čechách se později myšlenka stěhování na východ setkala s poměrně pozitivní odezvou, a mnoho českých rodin zažádalo o povolení vycestovat, a to především díky agitaci a díky zprávám od obyvatel, kteří se dříve vystěhovali do Ameriky. Na východ se vydávalo velké množství českých rodin, a to i přes odmítavý postoj vlády, pro niž byla migrace nežádoucí, protože tím země přicházela o pracovní sílu i potenciální vojáky. Avšak *[ú]řady neměly příliš možností účinného postupu proti migraci či emigraci státních občanů. [...] V případě oficiálního podání žádosti o cestovní pas a splnění základních podmínek, mezi něž patřilo splacení dluhu a splnění vojenské povinnosti, nebylo lze, podle platných zákonů, zabránit žadateli získat příslušné doklady a umožnit mu legální vystěhování ze země.*³

Jak již bylo řečeno, myšlenka emigrace na východ se objevila poté, co mnoho českých obyvatel emigrovalo do Ameriky. Objevovaly se zprávy o tom, že Češi se v Americe velmi rychle asimilovali a česká inteligence se domnívala, že emigrace do Ruska by Čechům přinesla možnost zachovat si národní identitu, protože by nebyli nuceni užívat angličtinu.⁴ První snahou ruské vlády o přesídlení Čechů směrem na východ byl neuskutečněný migrační projekt směřovaný do území kolem řeky Amur, kam chtěla ruská vláda přesídlit Čechy, kteří emigrovali do Ameriky. Stěhování na Amur však oslovilo i některé z obyvatel žijících v Čechách. Tomuto tématu se věnuje dobový článek „O vystěhování se z vlasti“, uveřejněný v *Národních listech* v roce 1862, tedy ještě před započatím všech migračních vln směrem na

² Пукиш, В. 2010, s. 14.

³ Doubek, V. 2012, s. 68.

⁴ Пукиш, В. 2010, s. 15.

východ. Článek na jednu stranu vítá přesídlení Čechů z Ameriky do Ruska, na druhou stranu však ostře kritizuje Čechy, kteří se chtěli na Amur vydat z Čech, a zdůrazňuje, že toto stěhování může oslabit český národ. Autor článku se také domnívá, že *[j]est to povinností vlasteneckou, opírat se stěhování ze země, když bez jasného cíle a spásonosného účele pouhá choutka po vystěhování uchvacuje celé třídy lidu a hrozí seslabiti celý národ. Stěhování z Čech na Amur jest v nynější době při nejmenším šíleností.*⁵

Migrační projekty, které následovaly po bezvýsledné snaze o osídlení oblasti kolem Amuru, však byly úspěšnější, mezi největší patří emigrace do Maloruska (dnešní Ukrajiny), zde především do oblasti Volyně⁶ a do Tauridské gubernie: na Krym a později do oblasti nedaleko Azovského moře, kde vznikla obec Čechohrad. Jinou vlnu tvořila česká migrace na severní Kavkaz.⁷ Začátkem 20. století pokračovala migrace z Čechohradu směrem na západní Sibiř.

2.1. Kavkaz

Kolonizace černomořského pobřeží Kavkazu a Kubánské oblasti českými osadníky začala po skončení Kavkazské války v roce 1864. Jedná se o jeden z nejvýraznějších migračních projektů směrem na východ. Po postupném vytlačení značné části původních obyvatel se stala tato oblast neobývanou, a i přesto, že *[b]ylo založeno tehdy mnoho vesnic ruských, zvláště kozáckých, [...] bylo potřeba přivolati též pokročilejší živel, od něhož by potom ostatní proud ruských osadníků mohl se přiučiti novým způsobům hospodaření*⁸. Ruská vláda proto slibovala budoucím osadníkům nejenom půdu,⁹ ale také finanční pomoc, možnost bezplatně získat materiál na stavbu domů a také léky a lékařskou pomoc zdarma. Podle Auerhana hrál výraznou roli v hromadném přesídlení Čechů na Kavkaz Bedřich Heyduk, bratr básníka Adolfa Heyduka, který poradil generálu Pilenkovi, *aby některé kraje osídleny byly Čechy. [...] V Čechách setkala se myšlenka stěhování na Kavkaz s velkým zájmem.*¹⁰ Byla sestavena komise, která měla za úkol zajistit přesídlení Čechů na Kavkaz.

⁵ Národní listy. 1862, s. 1.

⁶ Více k tomuto viz např. Vaculík, J.: *Dějiny Volyňských Čechů I*. Praha. 1997.

Dluhošová, H.: Vystěhovalectví na Ukrajinu. In: *Češi v cizině 9*. Praha. 1996.

⁷ Více viz např. Auerhan, J.: *České osady na Volyni, na Krymu a na Kavkaze*. Praha. 1920.

Doubek, V.: *Česká politika a [výhodní] vystěhovalectví 1848-1922*. Praha. 2012.

Valášková, N.: Češi v Rusku. In: *Češi v cizině 9*. Praha. 1996.

⁸ Auerhan, J. 1920, s. 53.

⁹ Půdu však dostali osadníci pouze propůjčenou.

¹⁰ Auerhan, J. 1920, s. 53.

Informaci o zásadní úloze B. Heyduka přejímá od Auerhana také V. Pukiš. S. Skorvid však poukazuje na to, že je nepravděpodobné, aby Heyduk, který žil v té době v Rusku, organizoval přesídlení rolníků ve svém rodišti, zároveň však dodává, že skutečný podíl B. Heyduka na přesídlení Čechů již dnes nelze zjistit.¹¹ Za účelem propagace napsal Eduard Valečka knihu s názvem *Černomořský okruh Kavkazu*, která měla sloužit přistěhovalcům jako průvodce, byly v ní uvedeny popisy cest a benefity, jež pramenily z přesídlení na Kavkaz (výše zmíněná finanční pomoc atd.). Na Kavkaz přicházeli především chudí rolníci, často bezzemci, a až v druhé řadě městské obyvatelstvo. Kromě Čechů Kavkaz osidlovali také Němci, Bulhaři, Řekové, Arméni a další národnosti. Avšak po příjezdu na Kavkaz mnozí zjistili, že situace neodpovídá jejich očekávání. Půda, která jim byla přidělena, byla z velké části nevhodná pro pěstování jakýchkoli plodin. Kavkazské podnebí Čechům nevyhovovalo, objevovalo se mnoho nemocí a slibovaná bezplatná zdravotní péče jim nebyla poskytnuta. Lidé, jimž zbyly finanční prostředky na zpáteční cestu, se často vraceli, většina však peníze na návrat neměla. Počátky osidlování Kavkazu byly o poznání těžší než např. osidlování Volyně. Volyňským Čechům se dařilo velmi dobře, tamější půda byla úrodná, zemědělství zde vzkvétalo a od Čechů se v této oblasti učily i další národnosti. Volyňský projekt patřil k nejúspěšnějším. Tato difference však podle Auerhana nepramenila pouze z odlišného typu podnebí či půdy, ale také z toho, že do každé z oblastí přicházeli jiní obyvatelé. Díky slibované vládní pomoci se na Kavkaz vydávali také lidé, kteří neměli se zemědělstvím žádné nebo téměř žádné zkušenosti a tyto zkušenosti získávali až na místě.¹²

Na severním Kavkaze vzniklo v období 1868–1900 více než deset českých vesnic nebo vesnic česko-ruských. Jednalo se nejprve o tzv. Georgijevské chutory¹³ (dnes Anastasijevka), dále vesnice Varvarovka a Pavlovka u Anapy, Kirillovka, Mefodijevka, Vladimirovka, Borisovka, Glebovka (Chlebovka) u Novorossijsku a také Aderbijevka, Těkos¹⁴, Těšeb, Dukmasov a Mamacev. V současné době však lze označit jako částečně české pouze tři z těchto vesnic. Jedná se jednak o Anastasijevku a chutor Mamacev, jednak o vesnice Kirillovka a Varvarovka (původní osada Pavlovka byla v 60. letech 20. století připojena k Varvarovce).

¹¹ Skorvid. S. 2014, s. 80.

¹² Více k tomuto porovnání viz Auerhan, J. 1920.

¹³ Tj. samoty.

¹⁴ V této vesnici žili Češi a Poláci.

2.2. Varvarovka a Pavlovka

Těmto dvěma vesnicím je věnována zvláštní pozornost, protože jsou spojeny s informátorkou, paní A. S. Obě tyto vesnice se nacházely¹⁵ na území dnešního Krasnodarského kraje nedaleko Anapy a byly pravděpodobně založeny v letech 1869–1870 (*Vzhledem k absenci dokumentů o přesném datu založení můžeme posuzovat pouze z nepřímých údajů.*¹⁶). V obou těchto osadách žilo převážně české obyvatelstvo, přestože ve Varvarovce bylo několik ruských rodin. Vycházíme-li z tabulky uvedené v knize V. Pukiše *Češi severního Kavkazu*, žilo v Pavlovce v roce 1890 124 rodin, z nichž mělo 121 český původ, a ve Varvarovce žilo v témže roce 216 rodin, ze kterých bylo 188 rodin českých.¹⁷

Původ obyvatel této oblasti je poměrně dobře doložitelný, a to především díky audionahrávkám potomků původních migrantů, pořízeným především doc. S. Skorvidem: *byly to jižní, popř. jihozápadní Čechy, dáme-li do souvislosti tvrzení Václava Švece (1917–2012) z Pavlovky, že obyvatelé susední Varvarovky [...] pocházeli z Klatov, s některými specifiky nářečí v této vesnici u Anapy*¹⁸. Tím lze potvrdit také slova českého etnografa K. Chotka, který v roce 1910 píše, že Češi do těchto vesnic přicházeli především z jižních Čech (Písek, České Budějovice). S tímto poznatkem dále pracuji při analýze materiálu. Mezi samotnými potomky přistěhovalců však často panuje názor, že jejich předkové přišli z Moravy, což říká také jedna z informátorek na analyzované nahrávce.¹⁹ Tento názor však podle S. Skorvida nelze z nahrávek ani jiným způsobem. Ten se totiž domnívá, že pokud na Kavkaz v pozdější době přicházeli Češi z jiných oblastí, např. Moravy, jejich čeština se přizpůsobila dialektu tamějšímu.²⁰

¹⁵ Dnes se jedná pouze o Varvarovku, viz výše.

¹⁶ Пукиш, В. 2010, s. 32. (přel. K. J.).

¹⁷ Tamtéž, s. 34.

¹⁸ Skorvid, S. 2017, s. 162–163.

¹⁹ Na otázku explorátora, zda vědí, z jakého kraje přišli jejich předci, paní J. F. odpovídá: *Kraj, asi kraj, s vot jakího kraje, ne s Moravy, nebo ne?*

²⁰ Tamtéž, s. 162–163.

3. Výzkumy věnující se dialektu Čechů na území bývalého carského Ruska

*Přesídlení Čechů na území bývalého carského Ruska bylo předmětem zkoumání celé řady historiků, etnografů a dalších vědců: českých, ruských, ukrajinských, a v poslední době také běloruských.*²¹ Tímto přesídlením se vědci zabývají již více než 100 let, viz například etnografické práce Karla Chotka²² či Jana Auerhana²³, které pocházejí již z let 1910 a 1920. Důkazem, že zájem o toto téma neopadl, je mimo jiné rozsáhlá monografie Vladimíra Pukiše z roku 2010 *Češi severního Kavkazu*, která se věnuje nejenom přesídlení Čechů do této oblasti, ale také jejich životě na Kavkaze. Pukiš věnuje také krátkou kapitolu dialektu severokavkazských Čechů, ve které vychází z informací S. Skorvida.

Na rozdíl od samotné migrace však nebyl až do počátku 21. století jazyk českých menšin na území bývalého carského Ruska příliš dobře zmapován. Mezi první práce věnující se tomuto tématu patří publikace Z. I. Mjačinové o nářečí obce Malá Zubovščina na Ukrajině, dále si zaslouží pozornost práce P. Jančáka a J. Jančákové, které se věnují jazyku reemigrantů z Ukrajiny.²⁴ Významným příspěvkem jsou také některé diplomové práce, například diplomová práce Barbory Hakenové *Jazyk české menšiny ve vesnici Repinka na Sibiři*,²⁵ jež se zabývá jazykem sibiřských Čechů. Češtině severokavkazské oblasti se soustavně věnuje S. Skorvid, který také pořídil část dostupných nahrávek rozhovorů s potomky českých emigrantů na Kavkaze i na Sibiři. Vlivem ruštiny na Čechy ve vesnici Anastasijevka se pak zabývá René Andrejs ve své diplomové práci *Vliv ruského jazyka na mluvu česky mluvících obyvatel obce Anastasijevka*²⁶. V roce 2014 publikoval dva články na toto téma, jedním z nich je článek „Чешские языковые острова в России – ветки истории и этнической памяти“, publikovaný v časopise *Oriens Aliter*, který má spíše obecnější charakter a na rozdíl od dalších článků tohoto autora se rozsáhleji zabývá historií českého přesídlení na Kavkaz a na Sibiř a věnuje se zatím proběhlým výzkumům v těchto dvou oblastech. O rok dříve vyšel sborník textů z patnáctého Mezinárodního sjezdu slavistů nazvaný *Словянское языкознание*; v tomto sborníku najdeme také příspěvek S. Skorvida, který nese název „Говор потомков чешских переселенцев на Северном Кавказе как пример лингвоареального дрейфа“. Tento příspěvek se věnuje varietám českého dialektu, kterými se mluví v Kirillovce a ve Varvarovce, a porovnává je

²¹ Скорвид, С. 2014, s. 76. (přel. K. J.).

²² Chotek, K.: Čechové na Kavkaze. In: *Národopisný věstník českolovanský V*. 1910, s. 201–205.

²³ Auerhan, J.: *České osady na Volyni, na Krymu a na Kavkaze*. 1920.

²⁴ Jančáková, J. – Jančák, P.: *Mluva českých reemigrantů z Ukrajiny*. 2004.

²⁵ Hakenová, B. 2015. DP.

²⁶ Andrejs, R. 2016. DP.

s českým jihozápadním nářečím na různých rovinách. Jiné srovnání přináší článek v publikaci *Struktura v jazyce, jazyk v komunikaci* z roku 2017; zde S. Skorvid v článku nazvaném „A nejčtěkyn ešče něco vo češskym jazyku na Kaukázkoj i ponad Irtyšem“ mimo jiné mapuje rozdíly mezi češtinou ze severokavkazské oblasti a češtinou z oblasti Omské. V roce 2016 také vyšel článek časopise *International Journal of the Sociology of Language* 238, článek je nazvaný „Czech immigrant dialects in the Northern Caucasus and Western Siberia“, článek nepřináší mnoho nových poznatků, ale spíše přibližuje tuto problematiku anglicky hovořící akademické obci. Nejnovějším článkem S. Skorvida je článek publikovaný v časopise *Český jazyk a literatura* v roce 2019 nazvaný „I voni se tadle zrouna čtyři člověka vostalo...“ aneb Češi na samotě u Majkopu (a jinde)“, tento věnuje více pozornosti češtině anastasijevské a omské a co se týče češtiny anapské, nepřináší již tolik nových poznatků.

4. Analyzovaná data a jejich zpracování

Hlavním východiskem této bakalářské práce je nahrávka o délce jedné hodiny a dvaceti minut. Zkoumaný záznam byl pořízen Markem Havlíčkem v roce 2008 a je přístupný pro badatele na internetovém portálu Paměť národa.²⁷ Ke zpracování dat byl udělen písemný souhlas. Nahrávka představuje tzv. řízený rozhovor s informátorkou, paní Anastasií Slancovou (rusky Анастасия Сланец), dále jen A. S., které bylo v době pořízení nahrávky 95 let. Paní A. S. se narodila ve vesnici Pavlovka a je vnučkou původních českých kolonistů. Sama na nahrávce uvádí, že na Kavkaz přijela její babička ve dvanácti letech. Rozhovoru se účastní také její dcera, paní Marie Malíková, dále jen M. M., a vnučka Jevgenia Filippovová, dále jen J. F., a obě na nahrávce hovoří v poměrně velkém rozsahu. Obě taktéž hovoří česky. Důvodem pro výběr této mluvčí byla skutečnost, že paní A. S. sice nepatří mezi první vlnu kolonistů, ale patřila mezi nejstarší generaci a byla s první vlnou kolonistů v přímém styku, což se odráží i v jejím jazykovém projevu v češtině. V porovnání s češtinou její dcery a vnučky je čeština paní A. S. méně ovlivněna ruštinou, u paní J. F. i M. M. se například vyskytuje výslovnost *y*, po retnicích a *l*, která se více blíží ruskému *ы*. Tento jev se u paní A. S. neobjevuje vůbec. Paní A. S. také uměla česky číst a psát a vlastnila české knihy, v omezené míře se tedy dostala do kontaktu se češtinou spisovnou.

²⁷ Dostupné na adrese: <https://www.pametnaroda.cz/cs/slanec-anastasie-1913>.

4.1. Zpracování nahraného materiálu

Analyzovaná nahrávka byla přepsána téměř celá, byly zkráceny některé pasáže explorátora a vynechány jsou písně, protože se jedná o naučené texty, jež jsou z dialektologického hlediska méně podstatné²⁸, dále byly vynechány některé delší pasáže v ruštině. Řeč tazatele byla převedena do spisovného jazyka, je zapsána v souladu s českým pravopisem a uvedena v hranatých závorkách. Přepis nahrávky je součástí této práce a je k dispozici v příloze. Pro přepis bylo použito programu Microsoft Word, výsledkem je záznam o rozsahu 30 224 znaků, včetně mezer, tedy necelých 17 normostran. Z celkových 5 118 slov v přepisu nahrávky, je 1 527 slov přepsáno z promluv paní A. S., 1 959 slov z promluv paní M. M. a 641 slov z promluv paní J. F., zbylých 951 slov tvoří poznámky pod čarou, vysvětlivky a řeč explorátora. Skutečnost, že počet slov u paní M. M. je vyšší než u paní A. S. je dána tím, že byly z přepisu vypuštěny písně, které tvoří značnou část projevu paní A. S. na analyzovaném záznamu. Při přepisu nahrávky jsem vycházela z upravených zásad pro fonetické zachycení řeči, uvedených v předmluvě knihy *České nářeční texty* A. Lamprechta a kol. (1976), a také z pravidel, která pro přepis užívala B. Hakenová ve své diplomové práci.²⁹ Tato pravidla jsou uzpůsobena tak, aby vyhovovala potřebám této konkrétní práce, tedy aby mohly být zaznamenány všechny podstatné jevy na nahrávce. Zároveň jsou zavedeny některé speciální znaky, které nejsou užívány v běžném českém pravopise a které slouží k zaznamenání takové výslovnosti některých hlásek, jež buď není pro češtinu běžná, nebo jsem považovala za vhodné tuto výslovnost zdůraznit. Značen je také přízvuk v případě, že se liší od českého. Všechny zásady pro přepis jsou uvedeny níže.

4.2. Zásady pro přepis materiálu

- Označujeme znělé a neznělé souhlásky v souladu s výslovností, pro označení znělých protějšků [c] a [č] je užito spřežek *dz* a *dž*. Pro označení znělého protějšku [ch] není zaveden speciální znak a užívá se *h*. Speciální znak není zaveden ani pro neznělé [ř].

²⁸ V dvou specifických případech však jsou zohledněny i texty písní.

²⁹ Hakenová, B. 2015, s. 80.

- Samohlásky [i] a [ɪ] se označují grafémy *i/i*. Znak *y* je použito v případě, že se výslovnost [y] (po labiálách a *l*) odlišuje od běžné české výslovnosti [ɪ] a blíží se výslovnosti ruské střední vysoké samohlásky [ɨ]. Dlouhý protějšek této samohlásky se v celé nahrávce nevyskytuje.
- Měkkost konsonantů [d'], [t'], [ŋ] je označena důsledně grafémy *d', t', ŋ*. Tedy i v případech, kdy se po *d, t, n* ve spisovné češtině píše *i* nebo *ě*, je v přepisu užito *d'i, t'i, ŋi* a *d'e, t'e, ŋe*.
- Měkkost těch konsonantů, které v češtině měkké nejsou, je označena apostrofem. Týká se to pouze rusismů, mimo jiné vlastních jmen.
- Pro labilodentální [v] je užito znaku *v*, pro bilabiální pak znaku *w*. V případě, že se tato hláska vyslovuje jako tzv. neslabičné *u*, je užito znaku *u* např. *f Paυlofce*. Druhou část dvojhlásky [ou] však takto neoznačujeme, přestože ji uživatelé nářečí ztotožňují s touto variantou [v] a někdy i v této dvojhláске vyslovují labilodentální [v] (např. v písni *rukujov vojáci* místo *rukujou*).
- Oslabená výslovnost je značena povýšením nad řádek, např. *ne^wim*.
- Pro velární nazálu *n* je užito znaku *ŋ*.
- Výrazná znělá postalveolární frikativa je zaznamenána pomocí *ʒ*.
- Redukovaná samohláska (šva) je značena pomocí *ə*.
- Slovní přízvuk na jiném místě, než je v češtině běžné, je značen tučně s podtržením.
- Tzv. spojitá výslovnost je označena pomocí vázacího znaku umístěného pod slovy.
- Neoznačují se faktické pauzy a interpunkce je v souladu s českým pravopisem.
- Nesrozumitelné části jsou označeny (?).

4.3. Metodologie

Práce je dále rozdělena na hláskoslovnou, morfologickou, syntaktickou a lexikální rovinu. Na základě dosavadních výzkumů anapské češtiny a také na základě popisu jihozápadočeského nářečí jsem stanovila jevy, u nichž jsem předpokládala, že by se mohly objevit na nahrávce,³⁰ tyto jevy jsem později doplnila o vybrané specifické jevy, které jsem zaznamenala přímo na nahrávce, proto se v práci objevuje také několik jevů, které mají sice

³⁰ Práce nezahrnuje všechny jazykové rysy, které se objevují v dosavadních výzkumech anapské češtiny. Reflektuji především jevy, které se v anapské češtině objevují prominentně nebo jsou zásadní pro jihozápadočeské nářečí; v některých případech také jevy, které jsou neobvyklé.

nízký počet výskytů, avšak jsou do práce zařazeny právě pro svou neobvyklost. Vzhledem k rozsahu, v jakém na nahrávce hovoří kromě paní A. S. také paní M. M. a paní J. F., považují za vhodné zohlednit v práci také jejich jazyk, protože některé jazykové jevy se vyskytují specificky v jejich promluvách a toto zohlednění přináší prostor pro stručné mezigenerační porovnání. S ohledem na téma práce je však brán zřetel v první řadě na jazyk paní A. S., a až v řadě druhé na jazyk dalších dvou informátorek³¹. Nalezené jevy jsou usouvztažněny s dalšími výzkumy novorossijsko-anapské variety, případně i dalších českých nářečí na území Ruska, a se stavem v dialektu jihozápadočeském. K probíraným jevům jsou uváděny příklady z nahrávky tak, aby dostatečně ilustrovaly danou problematiku, v případě nízkého počtu výskytů, jsou jevy uváděny všechny nalezené výskyty. Příklady jsou uváděny v kurzívě a v případě pásáží, které by nemusely být zcela srozumitelné, protože se jedná o slova vycházející z ruského jazyka, jsou v poznámce pod čarou uvedeny překlady. Ve složených závorkách jsou za předkládanými příklady uvedeny šifry, které odkazují k informátorce, z jejíž promluvy uvedený doklad pochází, šifry jsou uváděny shodně s šiframi, které jsou užívány v celé práci tj. A. S., M. M. a J. F..

5. Rovina hláskoslovná

Následující kapitola je věnována dominantním hláskoslovným jevům, jejichž výskyt byl zaznamenán v anapské češtině nebo jihozápadočeském nářečí. Pozornost je věnována v první řadě například diftongizaci, protetickému *v*-, výslovnosti *v*, disimilaci a dalším jevům, které se běžně vyskytují v českých nářečích, dále se zaměřuji také na jevy, které jsou charakteristické pro jihozápadočeská nářečí, mezi ně patří spirantizace /g/ > /h/ před *d* a výslovnost tupé sykavky ve slovese *mušet*. Do závěru kapitoly jsou zahrnuty také jevy, jejichž výskyt nesouvisí s původem prvních migrantů, tyto jevy se objevují proto, že je jazyk informátorek ovlivněn ruštinou. Do závěru této kapitoly je zařazen také slovní přízvuk, přestože se nejedná o hláskoslovný jev.

5.1. Diftongizace

³¹ U neprominentních jevů, jejichž výskyt se pohybuje okolo pěti nelze tento postup dodržet a v případě, že se v promluvách paní A. S. nenacházejí, pouze uvádím, že se u této mluvčí jevy neobjevují.

Diftongizace je jev, který se dotýká všech českých nářečí, okrajově pak také nářečí moravských, naopak nářečí slezských se tento jev netýká. Jedná se především o diftongizaci $y > ej$, a to jak v koncovkách, tak v základech slov, a také $i > ej$ po sykavkách. Další frekventovanou diftongizaci představuje změna $ú > ou$. Z těchto změn není pro jihozápadočeská nářečí typická změna $i > ej$ po sykavkách; také v jazyce potomků českých emigrantů v Kirillovce a Varvarovce na severním Kavkaze lze podle S. Skorvida nalézt pouze diftongizaci $y > ej$ a $ú > ou$, zatímco změna $i > ej$ po sykavkách se zde neobjevuje vůbec.³²

Na analyzované nahrávce se diftongizace $i > ej$ skutečně neobjevuje ani u paní A. S., ani jiné mluvčí, v celé nahrávce zároveň neexistuje místo, kde by se tento jev mohl případně objevit. Ze zkoumaného materiálu tedy není zjevné, zda mluvčí upřednostňují variantu s i po sykavkách, nebo variantu diftongizovanou, a není možné ohledně tohoto jevu vyvodit žádné závěry.

Naopak diftongizace $y > ej$ se projevuje důsledně ve všech případech a nezaznamenala jsem žádnou výjimku. Tato diftongizace se u paní A. S. objevuje jak v koncovce, tak v základu slova, na nahrávce je však častější výskyt v koncovce. Například: *strejček Benešofskejch; plnej košík; tadi žádnéj nebil* {A. S.}. U mladších mluvčích tomu je situace velmi podobná, diftongizace $y > ej$ se i u nich objevuje ve všech případech a vyšší výskyt má tato diftongizace v koncovce. Barbora Hakenová ve své práci zjišťuje, že u omských Čechů proniká koncovka *ej* v některých případech také do rusismů.³³ Tento jev je na analyzované nahrávce doložitelný pouze z jediného výskytu, a to v případě následujícím: *takovej nu hrop jako vistrojenej*³⁴ {A. S.}.

Pokud jde o druhou diftongizaci, není bez zajímavosti, že u jediného slova zde byl zaznamenán „nadměrný“ výskyt dvojhlásky *ou* na místě jinak krátkého *u*, a to u toponyma Kralupy v řeči paní M. M. a J. F.: *f Kraloupech sme byly* {J. F.}.; *Ne, to ne f Kraloupech* {M. M.}. Je to nejspíše dáno tím, že obě paní vzpomínají na svou návštěvu v Čechách poněkud mlhavě a přesnou podobu nejen tohoto, ale také dalších názvů míst, která navštívily, neznají.

³² Скорвид, С. 2013, s. 555.

³³ Hakenová, B. 2015, s. 42.

³⁴ Tj. postavený.

5.2. Protetické v- před -o-

Protetické v- zaujímá většinu jazykového území a patří k nejrozšířenějším nářečním jevům odlišným od spisovného jazyka.³⁵ V „anapské češtině“ je však užívání protetického v- před -o- nepravidelné, stejně jako v jihozápadočeském dialektu.³⁶ Ani u paní A. S. není protetické v- před -o- pravidelné. Neplatí, že by jeden konkrétní výraz byl vždy buď s protetickým v-, nebo vždy bez něho. Přestože například u osobních zájmen *on/ona/ono/oni* užívá informátorka protetické v- ve většině případů, např.: *že vona mňela komsomól'ca; tak von nás nákej mňesíc učil po česki; von to mušel fšechno vobd'elávat* {A. S.}. Zaznamenala jsem několik případů, kdy je osobní zájmeno vysloveno bez proteze. Jsou to především případy, kdy je příslušný jazykový fragment výpovědi v ruštině, jejímž vlivem pravděpodobně do „anapské češtiny“ pronikají varianty bez v-, např.: *za to što ona bila zámuzom* {A. S.}. Kvantitativně se však varianty bez protetického v- vyskytují ve značně menší míře, a to nejenom u paní A. S., ale také u ostatních mluvčích na nahrávce. Kromě osobních zájmen se protetické v- vyskytuje také u dalších slov: *mušel fšechno vobd'elávat* {A. S.}; *jak to vobešly* {M. M.}. Na nahrávce je zaznamenán jeden případ, kdy proniklo protetické v- také do rusismu, a to v řeči paní M. M.: *nu to tenkrát votm'ičaly³⁷ okt'abrskou* {M. M.}. V jiných případech než před -o- nebylo protetické v- zaznamenáno. Především u paní M. M., v jednom případě také u paní A. S., jsem zaznamenala také několik výskytů bilabiálního protetického w-: *Woňi tam pracovali u bohačů* {A. S.}; *a won byl Čech* {M. M.}; *Wod babyčki Slanců* {M. M.}.

5.3. Realizace v

Kromě obvyklých dvou podob v, tedy bilabiálního a labiodentálního, jsem zaznamenala dva výskyty v vysloveného jako neslabičné /u/. Jeden z nalezených dokladů je u paní A. S.: *a f Pavlouce bili Rumíni* {A. S.}, a druhý pak u paní M. M.: *pobyly voňi f Paľlofce* {M. M.}.

Podle S. Skorvida bilabiální výslovnost v, netypická pro jihozápadočeská nářečí, pronikla do severokavkazské češtiny až druhotně z tzv. „balačky“. ³⁸ Považuji za vhodné na

³⁵ Bělič, J. 1972, s. 76.

³⁶ Скорвид, С. 2013, s. 555.

³⁷ Tj. slavili.

³⁸ Skorvid, S. 2017, s. 166.

tomto místě upozornit také na občasný výskyt labiodentálního /v/ na místě /u/ v dvojhlásce *ou*: *rukujov vojáci* (v písni).

5.4. Disimilace dentál a sibilantů

Disimilace dentál a sibilantů je jedním z jevů, který je příznačný pro většinu jihozápadočeských nářečí a je rozšířen především jihozápadně od Klatov. Jde o skupiny souhlásek obsahující sibilanty *s*, *z*, *š*, *ž*, *c*, *č*, někdy i *ř*, dentály *t*, *d*, a také palatály *t'*, *d'*: *[m]ísto první souhlásky takovýchto souhláskových skupin objevuje se v jihočeských nářečích hláska j; za ní pak následuje buď zubnice, sykavka, nebo splynulina.*³⁹

Tato disimilace se objevuje u paní A. S. v poměrně velkém rozsahu: *babijce bilo dvanáct let; tak uj_se načal kolchos; Nu aj_ci, aj_ci*;⁴⁰ {A. S.}. Objevuje se jedna specifická jihozápadočeská disimilace, a to změna *tt>jt* v následujícím případě: ... *se nedal vzít i pojtrnul se hranátov*⁴¹ {A.S.}.

Za pozornost zde stojí, že disimilace se objevuje několikrát v naučených textech, kterými jsou písňe, jež jsou sice z přepisu vynechány, avšak ve čtyřech z nich jsem se setkávala s disimilací tohoto typu. První se objevuje v písni z Doudlebska a jde o disimilaci *přinej_sem* {A. S.}, v dalších písňích pak: *aj_se; návej_zelenat*;⁴² *votoj_ce* {A. S.}. Jak je vidět z výše uvedených příkladů, s tímto druhem disimilace se často pojí tzv. spojitá výslovnost. Jinak je třeba konstatovat, že se tato disimilace objevuje především u paní A. S. V řeči paní M. M. jsou pouze dva doklady, a to v Dsg podstatného jména *babijce* a v případě se spojitou výslovností *dij_se načal* {M. M.}.; u paní J. F. pak nebyl zaznamenán jediný doklad disimilace tohoto typu.

5.5. Spirantizace /g/ > /h/ před d

Spirantizace exploziv /g/ na frikativu se objevuje především před explozivou *d*. Podle Českého jazykového atlasu, který mapuje slovo *kdy*, se podoba *hdy* objevuje v oblasti kolem

³⁹ Voráč, J. 1962, s. 137.

⁴⁰ Tj. ať si.

⁴¹ Tj. on se nenechal chytit a odpálil se granátem.

⁴² Zde *návej* = *náves*.

Chodska, Klatovska, Jindřichohradecka a Táborska, avšak existují také doklady ze severních Čech.⁴³ Ve svém článku tuto změnu zmiňuje také S. Skorvid, jedná se o poměrně běžný jev v „anapské češtině.“⁴⁴ Na zkoumané nahrávce se tato spirantizace objevuje nejčastěji u tázacích, neurčitých a záporných zájmen a zájmných příslovčí, která jsou ve spisovné češtině zapisována s *k*, avšak vyslovována s /g/: *A hdo to?; A hde voňi sou?* {A. S.}; *to asi bil nehde rok; potom napolovyčku nehdo je vdanej* {J. F.}; *Koledovat hdi se choďilo?; hde von propat i kam se d'el* {M. M.}. Tato výslovnost /g/ jako /h/ před *d* je v celé nahrávce u všech tří mluvčích dodržována zcela pravidelně. Zaznamenala jsem pouze jedinou výjimku, a to u nejmladší mluvčí, kdy bylo zájmeno *nikdy* vysloveno s /g/: *Ne, aňi ňigdi sme tam nebili* {J. F.}.

5.6. Úžení *é>í*

V dnešní spisovné češtině se *í* objevuje vždy po měkkém konsonantu a u některých deminutiv také po jiné souhlásce (viz např. *kamínek*). V jihozápadočeské nářečí je úžení *é>í* běžným jevem, jak je možné vidět na mapách v Českém jazykovém atlase, kde je toto úžení zobrazeno například na výrazu *mlíko* × *mléko*.⁴⁵ Na mnou zkoumané nahrávce se úžení objevuje pouze v malé míře, a to především proto, že se zde nenachází mnoho lexémů, kde by se tato změna mohla projevit. Přestože je výskyt slov s tímto úžením proti rozsahu nahrávky poměrně nízký, nenalezla jsem v celé nahrávce případ bez úžení. Úžení se objevuje výhradně v koncovkách a nejčteněji u zájmných výrazů typu *jaký, nějaký, takový*. U paní A. S. se výrazy s úžením vyskytují minimálně, naopak nejčteněji se vyskytují u paní M. M.: *Vot takoví to bilo; Takoví dlouhí písnički; Ruskí otm 'ičají po svím* {M. M.}; *vot s jakího kraje* {J. F.}.

B. Hakenová ve své práci zjišťuje, že u sibiřských Čechů byl u úžení *é>í* [zaznamenán] lexém *večér* [...] [o]bjevuje se v podobě *večír*.⁴⁶ Autorka tento jev kategorizuje nepřesně jako výraz s náhradním dloužením za ztrátu jeru, jedná se však spíše o občasné dloužení před *r* jako v případě *péro/pero*. Výraz *večír* se v jednom případě

⁴³ Český jazykový atlas 5. 2012, s. 530.

⁴⁴ Skorvid, C. 2013, s. 555.

⁴⁵ Český jazykový atlas 5, 2011, s. 108–111.

⁴⁶ Hakenová, B. 2015, s. 43.

objevuje také na analyzované nahrávce, nikoli však u paní A. S., ale u paní J. F.: *takle asi večír sed'ely* {J. F.}.

5.7. Tvary slovesa *muset*

Podle dat z Českého jazykového atlasu, který mapuje konkrétně stav slovesa *muset* v 1. osobě plurálu indikativu přezenta, se v jihozápadočeském nářečí běžně objevuje hláskoslovná obměna slovesa *muset* v podobě *mušet* s tupou sykavkou -š- na místě sykavky ostré. [T]oto -š- snad proniklo do tvaru 1. os. pl. v důsledku vyrovnávání celého paradigmatu (srov. původní tvar 1. os. sg. *mušu*).⁴⁷ S. Skorvid uvádí ve svém článku v časopise Český jazyk a literatura z roku 2019, že *tupá sykavka v tvarech rozkazovacího způsobu sloves s kořenovou ostrou sykavkou (poprošte, votpušte = odpusťte) a ve všech tvarech slovesa muset (muším, mušela atd.), je jedním z distinktivních rysů jihozápadočeského nářečí, který se běžně objevuje v severokavkazské češtině*.⁴⁸ Tvary imperativu s ostrou sykavkou v kořeni se na celé nahrávce neobjevují, protože žádná z mluvčích neužívá příslušného tvaru imperativu a jakým způsobem je tedy mluvčí užívají nelze zhodnotit, proto dále věnuji pozornost pouze tvarům slovesa *muset*.

Sloveso *muset* má na nahrávce celkem 7 výskytů, z nichž čtyři se objevují u paní A. S. a tři u paní M. M.. Ve všech těchto výskytech je sloveso *muset* vždy vysloveno s tupou sykavkou -š- na místě, kde běžně stojí sykavka ostrá, tedy -s-: *A von mušel; a von to mušel fšechno vobd'elávat; kukurúzu⁴⁹ sem mušela; fšechnu šem mušela* {A. S.}; *a mušeli jim sloužit; A von muší ject domú, von muší ject domú* {M. M.}. Tupá sykavka se objevuje i v případě slovesa odvozeného zápornou předponou *ne-*, tj. *nemuset*, které se objevuje pouze jedenkrát u paní A. S.: *že to nemuší vobd'elávat* {A. S.} V promluvě paní J. F. se sloveso *muset* (příp. *nemuset*) nevyskytuje ani jednou, proto nelze posoudit, zda je tato mluvčí vyslovuje také s tupou sykavkou jako obě příslušnice starší generace, či je vyslovuje se sykavkou ostrou.

⁴⁷ Český jazykový atlas 4. 2012, s. 426–427.

⁴⁸ Skorvid, S. 2019, s. 225.

⁴⁹ Tj. klas kukuřice.

5.8. Sekundární krácení a dloužení vokálů

[V] případech sekundárního krácení zvláště koncových *í, ú* a dloužení typu *pěři, zéli* je stav ve všech českých nářečích v Rusku dost podobný.⁵⁰ Skorvid dokládá podobné výskyty tohoto krácení i dloužení jak na západní Sibiři, tak na severním Kavkaze, kde se jedná o případy jako: *buráčku sem nasázal hodně; devjed d'eřich*.⁵¹ Na nahrávce se vyskytují podobné případy jednak krácení jako *přijeli na ten svátek na koňich* {M. M.}, jednak dloužení ve výrazech *céra: Chalupú mňeli céru* {A. S.}, *dólu: mušela na svojich ramenách vodnest až dólu* {A. S.} a také *pěři*, kde se objevuje dloužení i krácení zároveň: *a vodrhávaly pěři* {J. F.}.

5.9. Hláskoslovné jevy zásadně ovlivněné ruštinou

Na závěr kapitoly věnující se hláskosloví zde zmiňuji několik výrazných jevů, na něž měla podstatný vliv ruština. Mezi tyto jevy je řazen také specifický přízvuk, přestože se nejedná o jev primárně spadající do roviny hláskoslovné.

5.9.1. Specifická výslovnost [ɣ]

V místech, kde se samohláska *i* vyskytuje po labiálách a *l*, dochází někdy k modifikaci výslovnosti dané samohlásky a její výslovnost se blíží výslovnosti ruského vokálu *ɨ*, což přepisují jako *y*. Ruské */ɨ/* je střední vysokou samohláskou, z českých samohlásek se její tvoření blíží nejvíce vokálu */u/*, s tím rozdílem, že */ɨ/* není labializované. Na nahrávce jsem našla 292 případů, kdy je *i* vysloveno výše popsaným způsobem. Lze říci, že četnost tohoto jevu je vzhledem k délce nahrávky vysoká, ale více než polovina z těchto nalezených dokladů se nachází v promluvách paní M. M., zbytek pak u paní J. F., u paní A. S. se tento jev nevyskytuje vůbec. Dále je důležité zmínit, že v celé nahrávce je tímto způsobem vyslovováno pouze */y/* a dlouhý protějšek takto vyslovené samohlásky se v celé nahrávce nevyskytuje.

⁵⁰ Skorvid, S. 2017, s. 166.

⁵¹ Skorvid, S. 2017, s. 165.

5.9.2. Měkčení konsonantů

Vyskytuje se také měkkost konsonantů, které v češtině obvykle měkké nejsou. Tento jev se však objevuje výlučně u rusismů či výrazů, které jsou shodné pro ruštinu i češtinu. Například: *A toho jejího sv'okra*⁵²; *Pom'iščeň*⁵³ *žádní nebili* {A. S.}. U slov jednoznačně českých nebylo v celé nahrávce neobvyklé měkčení zaznamenáno.

5.9.3. Kolísání šč a št' ve slově ještě

Slovo *ještě* je v jihozápadočeských nářečích obvykle vyslovováno jako *ješt'e* nebo *ešt'e*. Výslovnost *ešče*⁵⁴ se objevuje především v nářečích moravských a slezských.⁵⁵ Avšak v českých nářečích na území Ruska je častější obdoba *ěšče*, pravděpodobně však ne vlivem moravských či slezských nářečí, jako spíše vlivem ruštiny a ruského slova *еуе*, výslovnost *šč* se často blíží ruskému *у*.⁵⁶

Paní A. S. má výslovnost *ještě* poněkud rozkolísanou, a to i přesto, že se u ní ve většině případů objevuje spíše varianta *ešče*: *tam pavlofskí sou, ešče tet' sou; ešče nám bilo po patnáct* {A. S.}, ale ve čtyřech výskytech⁵⁷ se objevuje také varianta *ešt'e*: *A ešt'e sem pracovala; moje babička ešt'e* {A. S.}. Tuto rozkolísanost nejlépe dokládá následující krátký úsek, v němž jsou vedle sebe obě podoby: *a voňi tam ešče sou, i d'eťi i vnuki i pravnuki ešt'e sou tam* {A. S.}. Zároveň se tato rozkolísanost objevuje pouze u paní A. S., její dcera a vnučka důsledně dodržují tvar *ešče*: *ešče se rod'ily tadi; znaly se z d'ectva*⁵⁸ *ešče, bili mladí* {M. M.}; *f Kraloupech sme byly a ešče hde sme byly? A kam sme jezd'ily ešče, já už nepomatuju.* {J. F.}.

⁵² Tj. tchán.

⁵³ Zde: stavení.

⁵⁴ Příp. *ješče*.

⁵⁵ Český jazykový atlas 5. 2012, s. 387.

⁵⁶ Podle S. Skorvida *všude běžná výslovnost ešče [odráží] nejpravděpodobněji vliv ukrajinštiny (por. Jančáková – Jančák 2004: 119), popř. smíšených ukrajinsko-ruských variet, s nimiž čeští přestěhovalci v různých obdobích přišli do styku* (Skorvid, S. 2017, s. 162).

⁵⁷ Výskyt v písni není započítán.

⁵⁸ Tj. od dětství.

5.9.4. Přízvuk

V hláskoslovné kapitole jsem se rozhodla zaznamenat také slovní přízvuk, který je většinou v anapské češtině⁵⁹ vázán na první slabiku. Objevují se však případy, kdy je přízvuk na jiném místě než na první slabice, a to především v rusismech, například: *jenom zeml'áŋki; diž bila kol'ekt'ivizacii; do Tunelní* {A. S.}. Posun přízvuku se kromě rusismů zaznamenává také v jiných slovech: *a diš přijeli; babijce bilo dvanáct let* {A. S.}. Podstatné jméno ve tvaru dativu singuláru *babijce* je shodně vysloveno s přízvukem na druhé slabice ve všech výskytech, a to nezávisle na mluvčí.

S. Skorvid konstatuje, že větný přízvuk se u Čechů na severním Kavkaze často posouvá směrem vpravo, což je zatím nevysvětlený jev, jenž nemá základ ani v rusismech, ani v žádném z nářečí na území Čech.⁶⁰

5.10. Shrnutí hláskoslovné kapitoly

Na úrovni hláskoslovné vidíme, že v idiolektu zkoumané mluvčí i v jazyce dvou dalších nahraných mluvčích se projevují některé z prvků typických pro všechna českých nářečí (nebo jejich velkou část), jakými jsou: protetické *v-* před *-o-*, disimilace *y>ej*. Naopak některé z běžných nářečních jevů se na nahrávce nevyskytují vůbec, např. disimilace *i>ej*, nebo *u>ou*. Také jsem našla prvky, které jsou shodné s jihozápadočeskou nářeční skupinou, což je nářeční skupina, která byla výchozí pro češtinu na Severním Kavkaze. Mezi tyto prvky patří například disimilace dentál, sibilantů; spirantizace */g/ > /h/* před *d*, nebo výslovnost slovesa *mušet* s tupou sykavkou namísto sykavky ostré. V poslední řadě měla na hláskosloví silný vliv také ruština. Nejzřetelnější je tento vliv především při mezigeneračním porovnání všech tří informátorek, kdy dvě mladší mluvčí M. M. a J. F. vyslovují specifickým způsobem *[ɣ]*, tento jev se naopak neobjevuje u nejstarší mluvčí paní A. S.. Ruským jazykem je taktéž ovlivněna výslovnost výrazu *ještě*, který je často vyslovován jako *ešče*. Zde jsou opět vidět mezigenerační rozdíly, zatímco u nejstarší mluvčí kolísá výslovnost mezi *eště* a *ešče* u zbylých dvou mluvčích je zaznamenáno pouze *ešče*.

⁵⁹ A nejenom v „anapské češtině“, ale také ve všech českých nářečích na ruském území.

⁶⁰ Skorvid, S. 2017, s. 165.

Ruštinou je ovlivněn také přízvuk a měkčení konsonantů, které v češtině běžně měkké nejsou.

6. Rovina morfologická

V následující kapitole se věnuji některým specifickým morfologickým jevům. V některých případech se opět jedná o jevy pramenící z jihozápadočeského nářečí v jiných se dané jevy objevují spíše pod vlivem ruštiny a v některých případech se jedná o kombinaci vlivů.

6.1. Substantiva: Koncovky maskulin animat a (ne)vyjadřování životnosti

Především v západních jihozápadočeských nářečích se u plurálu maskulin animat v nominativu, někdy též v akuzativu, se čteně vyskytuje koncovka *-í*.⁶¹ V nahrávce jsem zaznamenala pouze jedno substantivum s touto koncovkou a tím je substantivum *pekaři*. Objevují se tři výskyty, všechny u paní A. S.: *dva bili pekaři*; *Vopkrádali lid'i ti dva pekaři*; *i akorát na ti pekaři napat*⁶² {A. S.}.

Co se týče plurálu maskulin animat, objevuje se také v anapské češtině⁶³ zajímavý jev, který je pravděpodobně důsledkem vlivu ruštiny. V češtině potomků původních českých migrantů došlo k zániku vyjadřování životnosti podstatných jmen a také zájmen v množném čísle. Tvary 1. pádu jako *Češi* (vedle *Čechi*), *hoši*, *kluci*, *školáci*, *bratři*, *kamarádi*, *vlci*, *bejci* (vedle *bejki*), *medvjed'i zachovávají jen jednotlivá jména*, u nichž však stejný základ vystupuje i v jiných pádech mn. č., proto se tvary 1. a 4. pádu od sebe neliší. Stejně tak se neliší 1. a 4. pád mn. č. u jmen, která specifické „životné“ tvary 1. pádu už nemají...⁶⁴ Na zkoumané nahrávce se z maskulin animat v plurálu vyskytují především etnonyma. Tato substantiva jsou především ve tvaru nominativu plurálu a další tvary téhož substantiva buď nejsou zastoupeny, nebo se až na výjimky objevují pouze ve velmi malé míře, či u odlišných

⁶¹ Bělič, J. 1972, s. 225.

⁶² Tj. narazil.

⁶³ Podle S. Skorvida ve všech zkoumaných enklávách, tedy také v češtině novorossijské, anastasijevské i omské.

⁶⁴ Skorvid, S. 2019, s. 231. Jedná se především o substantiva tvrdého typu. V typu měkkém zůstává protiklad Npl Němci × hrnce a také Npl Němci × Apl Němce zčásti zachován, a to i v anapské češtině, například: *že voňi sou pr'edátěli* (rusismus, Npl), *že předávají Němci* (Apl), *že mají jít za Němce* (Apl) a *dou za Ruskich*.

mluvčích. V nominativu specifické „životné“ tvary nejčastěji skutečně nemají: *a f Pavlouce bili Rumľni; Tadi bili Turk'i na Kafkáz'e* {A. S.}. U etnonyma *Čech* v nominativu plurálu paní A. S. ve všech výskytech užívá tvar *Čechi*: *a Čechi, kerí bili bídní f Českoslovákiji; sebírali po fs... fs'em frontám Čechi, ros'ijski Čechi* {A. S.}, avšak paní M. M. a paní J. F. užívají zásadně tvar *Češi*: *tam Češi dřív bidleli* {J. F.}, *eto byly fšechno Češi* {M. M.}. Dále je specifický „životný“ tvar Npl zachován u substantiv s příponou -ák: *A potom přišly Kozáci* {M. M.}, *Tet' i Poláci tam* {J. F.}.

6.2. Individuální posesivní adjektiva

Individuální posesivní adjektiva jsou ve spisovné češtině zakončena sufixy *ův/-ova/-ovo* v případě maskulin a sufixy *-in/-ina/-ino* v případě feminin označujících živé bytosti, především osoby. V jihozápadočeské nářeční podskupině se místo těchto individuálně posesivních adjektiv objevují ustrnulé tvary zakončené pouze sufixem *-ovo* nebo *-ino* ve všech tvarech a pádech, např. *tátovo kniha, sousedčino sestry*.⁶⁵ Tyto ustrnulé tvary se objevují také v „anapské češtině“ *vedle pravidelných posesiv, kromě nominativu většinou s koncovkami složené deklinace, která se vyskytuje dubletně*.⁶⁶ Jestli některá z informátorek užívá neustrnulé tvary posesivních adjektiv, nelze z dostupného materiálu posoudit. Na celé nahrávce se nenachází jediné posesivní adjektivum. V jedné z písní se však objevuje spojení *vot Kristovo narození* s ustrnulým nářečním tvarem na *-ovo* místo tvaru Gsg (*od*) *Kristova*, který zřejmě byl v původním textu této písně.

6.3. Rodinná příjmení

Rodinná příjmení jsou *kolektivní označení rodiny odvozená od příjmení nositele rodinného jména, tj. otce, hlavy rodiny. Základem těchto rodinných příjmení je tedy mužské příjmení, jež má v češtině častěji substantivní (Novák), méně často adjektivní (Tichý) podobu*.⁶⁷ Libuše Čižmarová ve svém článku pro *Naši řeč*, který vychází z dat získaných pro Český

⁶⁵ Bělič, J. 1972, s. 225.

⁶⁶ Skorvid, S. 2017, s. 169.

⁶⁷ Čižmarová, L. 2001, s. 208.

jazykový atlas, konstatuje, že v oblasti Českobudějovicka je u substantivních kolektivních označení rodiny nejvíce rozšířen genitiv plurálu maskulina, tj. *Nováků*.⁶⁸ V anapské češtině se pak shodně s jejím výchozím nářečím používá taktéž ustrnulé zakončení na *-ú/-u*.⁶⁹

Tomu odpovídá také to, jaký tvar pro substantivní rodinná příjmení užívají všechny tři informátorky. Ve většině případů všechny tři shodně užívají ustrnulou variantu typu *Nováků/Nováku*, tedy například: *A Chalupů mňeli céru* {A. S.}; *to je ten Vena Dolejšků a potom Boženka Risů* {M. M.}; *bila sem Malíku* {J. F.}. Tuto koncovku užívají informátorky také v případě, že se nejedná o skutečné příjmení, ale o jakousi českou variaci tzv. otčestva⁷⁰: *Tatínka bilo zvat Petr [...] a říkali nám Petrů*. {A. S.}. V nahrávce se objevují dvě výjimky, kdy není substantivní příjmení zakončeno na *ú/u*. První výjimkou je případ, kdy je užito ruské varianty daného jména, to se objevuje při představování paní A. S., kdy paní M. M. sděluje následující: *Nu te' má vona famíliji*⁷¹... *Sláňec Anastas'ija P'etrovna* {M. M.}, poté je jméno ještě několikrát zopakováno v této variantě také ostatními informátorkami. Druhou výjimku potom představuje zakončení vlastního příjmení, shodně se spisovnou češtinou, na *-ová*: *sem Malíková*... {M. M.}. V ostatních případech jsou substantivní kolektivní rodinná jména zakončena na *ú/u*. Zaznamenala jsem také výskyt jednoho příjmení, které má adjektivní podobu. Jedná se o příjmení *Benešovský*, které je v tomto případě zakončeno na *-ejch*: *...strejček Benešofskej. Strejček Benešofskejch* {A. S.}.

6.4. Verba: Koncovky 3. osoby plurálu přítomného času

V jihozápadočeském nářečí jsou pro 3. osobu plurálu přítomného času typu *nosit*, *mluvit* běžné tvary shodné se spisovnými.⁷² Také v novorossijské varietě češtiny jsou tvary shodné se spisovnými u tohoto typu sloves obvyklé, dokonce může koncovka *-í* pronikat do konjugace sloves jiných typů, pro které by ve spisovné češtině byla obvyklá koncovka *-ou* (např. *tlučí* místo *tlučou*). V jiných varietách češtiny na území Ruska (západosibiřské a anastasievské) převažují koncovky *-ej(i)*.⁷³

⁶⁸ Tamtéž.

⁶⁹ Skorvid, S. 2017, s. 169.

⁷⁰ Otčestvo je [r]uské antroponymum odvozené z vlastního jména otce, které se užívá i v některých dalších slovanských jazycích. (Knappová, M. 2017).

⁷¹ Tj. příjmení.

⁷² Bělič, J. 1972, s. 225 a mapa č. 32.

⁷³ Skorvid, S. 2017, s. 168.

Bohužel paní A. S. na celé nahrávce neužívá slovesa tohoto typu ve 3. osobě plurálu přítomného času. U paní M. M. je situace velmi podobná, zaznamenala jsem pouze jeden doklad s koncovkou *-ejí*: *Armeni tam chodějí* {M. M.}. Koncovku *-í* jsem v jejím případě nezaznamenala vůbec. Naopak v promluvách paní J. F. se vyskytuje několik sloves tohoto typu v příslušném tvaru, avšak jejich koncovky jsou poněkud rozkolísané. Uvádím zde všechny nalezené výskyty, mezi nimiž sice převažují koncovky *-ej(i/i)* v poměru 4:2, avšak počet výskytů je nízký, takže z nich není možné vyvozovat jakékoli obecnější závěry ani v rámci mluvy této konkrétní mluvčí: *Nu, barvjejí...*; *jestli možná uslyšejí nás*; *jezděj a povídají jim*; *Posle diš post⁷⁴ držeji*; *Nu v Novorosiku chodí*; *hodně Poláku taki chodí* {J. F.}.

6.5. Verba: Kondicionál

Co se týče tvarů kondicionálu, mluvčí jeho tvary užívají poněkud nesoustavně. V celé nahrávce se vyskytuje pouze kondicionál přítomný, takže se dále budu zabývat pouze těmito tvary.

Na nahrávce jsem našla čtyři výskyty kondicionálu v druhé osobě plurálu, dvakrát u paní J. F. a dvakrát u paní M. M., tento tvar nečiní žádné z mluvčích problémy a užívají jej, celkem vzato, v češtině běžným způsobem: *Písničku biste řekla* {J. F.}; *Co byste chtěly poželat⁷⁵* {M. M.}. V druhém případě si zaslouží pozornost plurálový tvar příčestí při vykání, což lze přičíst vlivu ruštiny. Problematické nejsou ani dva výskyty třetí osoby singuláru, viz *tag by možná taki vodjel* {M. M.}. Nesoustavné užívání tvarů kondicionálu nastává v případě první osoby singuláru u paní M. M. Tato mluvčí užívá tvar kondicionálu v první osobě singuláru celkem třikrát, ve dvou případech vystačí pod vlivem ruštiny s pomocnou partikulí (jak se tato hodnotí v ruské gramatice) *by* a v jednom případě užívá pomocný tvar *bysem*: *Nu, chodila by. Chodila by, diž nemůžu.*; *abysem mohla něco takového povi* {M. M.}⁷⁶. Kondicionál v první osobě singuláru s pomocným slovesem ve tvaru *bysem* se objevuje také u paní A. S., ale pouze jednou: *a hdo ž ví, co bisem chtěla* {A. S.}.

⁷⁴ Tj. půst.

⁷⁵ Tj. popřát.

⁷⁶ Zde skutečně ve významu *chodila bych*, v obou případech informátorka hovoří o tom, že by ráda chodila do kostela, ale nemůže.

6.6. Shrnutí morfologické kapitoly

V morfologické rovině se věnuji především zániku životnosti v plurálu u maskulin animat, což je jev, který se vyskytuje napříč českými nářečními skupinami na území Ruska. U koncovek plurálu maskulin animat jsem také zaznamenala několik výskytů koncovky *-í*, která je běžná v jihozápadočeských nářečích. U adjektiv bohužel nebylo možné početněji doložit výskyt ustrnulých forem individuálních posesivních adjektiv zakončených na *-ovo*. Při zkoumání toho, jakým způsobem informátorky užívají kolektivníoznačení rodiny jsem zjistila, že jsou u všech tří mluvčích substantivní rodinná příjmení zakončena na *ú/u*, shodně jsou nejčastěji zakončena substantivní rodinná příjmení také v jihočeském nářečí. Sloves ve 3. osobě plurálu přítomného opět nahrávka neposkytuje dostatek, avšak lze konstatovat, že u jedné z mluvčích, konkrétně paní J. F., se objevuje jistá konkurence mezi zakončením na *-í* a *-ejí*.

7. Rovina syntaktická

Následující kapitola se věnuje několika vybraným jevům z oblasti syntaxe, které se objevují na nahrávce. Pro jejich velkou diverzitu jsou v této kapitole zahrnuty jevy spíše neobvyklé, a to i v případě, že jejich výskyt je pouze ojedinělý. V poslední části se zaměřuji také na konkurenci spojek *i* a *a*.

7.1. Konstrukce s pronominálně naznačeným subjektem, který je ve skutečnosti všeobecný nebo neurčitý

V jednom případě se objevuje ze syntaktického hlediska velmi specifická konstrukce. Jedná se o typ *stromy to lámalo*, který se podle Havránka objevuje v starším českém jazyce i v nářečích, zejména moravských, zvl. častý je nyní v ruštině v typu *лодку унесло (ветром)*.⁷⁷ Syntakticky zde subjekt je, ale není obsahově jasný nebo nemůžeme nebo nechceme jej

⁷⁷ Tj. loď byla odfouknuta.

vyjádřit (v nové češtině je aspoň naznačen pronominálním *to*: za mor. *stromy lámalo* je čes. *stromy to lámalo*).⁷⁸ U analyzovaných mluvčích lze připustit, že tato konstrukce pronikla do jejich jazyka spíše z ruštiny, avšak oproti ruštině se v jejich užití objevuje právě pronominální *to*, přestože má daný subjekt ve větě platnost subjektu neurčitého či všeobecného. Jediný výskyt této neobvyklé konstrukce jsem zaznamenala v promluvě paní M. M.: *tatínka díby to neraňilo nehde na hraňici* {M. M.}; tuto větu by bylo možné považovat za téměř identickou s ruskou větou *если бы его не ранило*, avšak ve větě paní M. M. s pronominálně naznačeným subjektem.

7.2. Konstrukce se slovesem v 3. os. sg., kterou se vyjadřuje všeobecný nebo neurčitý činitel

Opačným případem, než je uveden v bodě předchozím, je vyjádření všeobecného nebo neurčitého činitele pomocí třetí osoby singuláru. I této konstrukci se krátce věnuje v textu nazvaném *Problematika historickosrovnávacího studia slovanské skladby* Bohuslav Havránek, který o ní uvádí následující: *K tomu ještě připojuji třetí typ 3. os. sing. s „nevyjádřeným“ subjektem. Je u nás dosud i v nářečních typech, např. „ten kroj uvidí u starých lidí“, nikoli „ten kroj se uvidí...“, jak by bylo v češtině spisovné i obecné.*⁷⁹ Motivaci toho, proč je jednou z mluvčích na analyzované nahrávce tento starý typ užíván, můžeme najít v Havránekově textu dále: *Jinak starý typ se všeobecným podmětem v ruštině přešel častěji z 3. os. sing. do 3. os. plurálu než v subjektivní typ reflexivní, jaký je obvyklý v češtině aj.*⁸⁰ Je tedy možné, že mluvčím, které běžně hovoří rusky, bylo bližší užití právě této v češtině „zastaralé“ konstrukce, která má blíže k ruskému užití 3. os. Plurálu, než má česká podoba s reflexivním zajmenem.⁸¹ Tato konstrukce se objevuje například u paní M. M.: *vzaly i do dneska neví hde, hde von propat i kam se d’el*⁸²{M. M.}, spojení *do dneska neví* je zde užito ve významu „dodnes se neví“.

⁷⁸ Havránek B. 1962, s. 74.

⁷⁹ Tamtéž, s. 75.

⁸⁰ Tamtéž.

⁸¹ Více příkladů této konstrukce viz: TRÁVNÍČEK, František: *Skladba*. In: Historická mluvnice česká 3, 1956, s. 32.

⁸² Tj. kam zmizel a kam se poděl.

7.3. Předložka *posle*

V nahrávce se objevuje také předložka *posle* ve významu ‚po‘ (časovém). Jedná se o výpůjčku z ruštiny, která se na nahrávce objevuje celkem devětkrát. V osmi z devíti výskytů se tato předložka pojí s genitivem, stejně jako v ruštině, například: *posle Miroslava byl Jozef* {M. M.}; *Posle válki* {J. F.}; *Posle Novího roku.* {A. S.}. Zajímavé však je, že v jednom výskytu se u paní A. S. tato předložka pojí s lokálem stejně jako český ekvivalent této předložky, tedy předložka *po*. Jedná se o případ následující: *Nu, to bilo posle Vánocích...* {A. S.}. Je ovšem možné, že také zde jde o nářeční tvar genitivu plurálu s koncovkou *-ích* jako v případech *hodně koňích*; *tech růžích* kolig *bilo*; *sedum d'et'ích* zaznamenaných v Kirillovce.⁸³ Naopak česká předložka *po*, původně se pojící s akuzativem, se vyskytuje pouze ve výrazu *po dneska*, ve významu ‚podnes‘: *i taki po dneska žádnéj neví* {M. M.}.

7.4. Konkurence spojek *i* a *a*

Výskyt obou těchto spojek je v celé nahrávce poměrně vysoký. Protože podle S. Skorvida v českém dialektu v Omské oblasti slučovací spojka *a* zcela absentuje a tamní Češi užívají pouze spojku *i*⁸⁴, předpokládala jsem, že také v anapské češtině bude vlivem ruštiny převažovat spojka *i* nad spojkou *a*. Tato hypotéza se však ukázala jako chybná, protože u paní A. S. převažuje výskyt spojky *a* v poměru 65:38 a u paní M. M. dokonce v poměru 95:49. Nejvyrovnaněji používá v nahrávce obě spojky paní J. F., a to v poměru 22:21, přičemž spojka *a* převažuje o jeden výskyt.

Nejčastějším poměrem mezi větami i mezi větnými celky, v nichž se obě tyto spojky vyskytují, je poměr slučovací. V tomto poměru převažuje užití spojky *a* nad *i*, avšak ani u jedné z mluvčích nepřevažuje její užití takovým způsobem, že by bylo možné tvrdit, že daná mluvčí spojkou *a* upřednostňuje. Užití obou spojek u všech tří mluvčích spíše variuje: *a von šel i akorát na ti pekaří napat*⁸⁵ *i voňi ho tam zabíli*; *dva bili pekaří a von jim vidával mouku*

⁸³ Skorvid S. 2017. s. 167.

⁸⁴ Skorvid S. 2017. s. 162.

⁸⁵ Tj. narazil.

*a voňi pekli chleba a ten chleba tranžirovali*⁸⁶ {A. S.}; *nu a jí nehdo uvyd'el a dones to*⁸⁷; *sou rázní i mezi Čechama i mezi, takže i mezi fšema* {M. M.}. Užití je spíše náhodné a zvolená varianta obvykle nezávisí na jejím jazykovém okolí. Objevují se i případy, kdy jsou v jedné větě užity obě spojky: *sed'ely a vodrhávaly péři na peřini, na tidle, na peřiňki i spívaly*. {J. F.}.

7.5. Částice pocházející z ruštiny

Jazyk všech tří mluvčích je výrazně prostoupen částicemi, které jsou původem ruské. Naopak částice, které jsou v mluvené češtině hojně užívané, jsou zastoupeny minimálně. V mluveném korpusu *oral v1*⁸⁸ patří mezi deset nejčastěji zastoupených částic⁸⁹ tyto částice: *no*, *prostě, třeba, asi, jenom, fakt, právě, vůbec, vid', dyť*. Z těchto jmenovaných částic se na nahrávce vyskytují pouze dvě, těmi jsou částice *asi* a *jenom*, přičemž *asi* má na celé nahrávce celkem 23 výskytů (např. *Mňeli asi tři pári koňi* {A. S.}) a částice *jenom* má výskytů 6 (např. *a te' uš jenom Mil'a* {A. S.}). Jiné české částice se na nahrávce nacházejí pouze sporadicky, jejich výskyt je ojedinělý, např. *tu ať roskáže* {A. S.}. Naopak ruský ekvivalent české částice *no*, tedy *nu* se vyskytuje velmi častě, celkem má tato částice 96 výskytů a objevuje se u všech tří mluvčích: ... *nu, bila holodofka*⁹⁰ {A. S.}; *Nu to už bil kolchos* {M. M.}; *nu já furt se ptám* {J. F.}. Ostatní ruské částice se objevují v nižším počtu, avšak častěji než částice české. Okolo 20 výskytů mají částice *vot* např. *uš vot tolika mňeli zemňe; Vot voňi vojevali so Svobodoy* {A. S.}; *Vot takoví to bilo* {M. M.}; *A vot Valod'a neco sebíral*. {J. F.}, a částice *ž/š* např. *a to š já mam* {A. S.}; *já německej učila a tam ž bukví*⁹¹ *sou; post je š po česki post, jo?* {J. F.}; *Nu, vzaly ž ho, vojna ž je vojna* {M. M.}. Ta druhá je ovšem zaznamenána také v jihočeském nářečí na domácím území (srov. Já poam: „Kamš pojedu?“)⁹², tudíž v anapské češtině nemusí pocházet z ruštiny.

⁸⁶ Tj. mrhali.

⁸⁷ Tj. udal ji.

⁸⁸ Kopřivová, M. - Lukeš, D. - Komrsková, Z. - Poukarová, P. - Wacławiczková, M. - Benešová, L. – Křen, M. 2017.

⁸⁹ Částice vyjadřující (ne)souhlas, jakými jsou částice *jo* a *ne*, jsou ponechány stranou.

⁹⁰ Zde: hlad.

⁹¹ Tj. Učila jsem se přece německy a tam jsou písmena (podobná).

⁹² Lamprecht, A. a kol. 1976, s. 83.

7.6. Shrnutí syntaktické kapitoly

V syntaktické kapitole jsem zaznamenala dvě specifické konstrukce, které se sice nevyskytují na nahrávce nijak četně, jedná se však o konstrukce syntakticky zajímavé. Těmito konstrukcemi je jednak konstrukce s pronominálně naznačeným subjektem, který je ve skutečnosti všeobecný nebo neurčitý a tou druhou je konstrukce se slovesem v 3. os. sg., kterou se vyjadřuje všeobecný nebo neurčitý činitel. Obě tyto konstrukce se nacházejí v promluvách paní M. M.. Dále se syntaktická kapitola věnuje předložce *posle* pocházející z ruštiny a komparaci výskytu českých a ruských částic. V poslední řadě je také porovnán výskyt slučovacích spojek *i* a *a*. Na syntaktické rovině nebyly zaznamenány jevy, které by byly příznačné pro jihozápadočeské nářečí. Mnohé jevy, které se v této rovině objevují, se s největší pravděpodobností rozšířily pod vlivem ruského jazyka.

8. Rovina lexikální

V rovině lexikální se věnuji jednak nářečním výrazům, jednak výpůjčkám z ruštiny. Vzhledem k rozsahu nahrávky se velmi často jedná pouze o ojedinělé výskyty, a tak z nich není možné vyvodit obecné závěry. Proto jsou v kapitole o lexiku uváděny často také jevy, které se objevují pouze jednotlivě. V případě lexika totiž často není možné posoudit, zda se jedná o výjimečný výskyt, či mluvčí používá daný lexém v konkurenci s jiným(i), anebo se v její řeči objevuje zcela běžně, rozsah nahrávky často ani neposkytuje prostor k opakování daného lexému. V lexiku anapské češtiny je zároveň velmi silný vliv ruštiny, o čemž svědčí i celé pasáže v ruštině, které se tu objevují, protože informátorky obvykle komunikují rusky.

8.1. Nářeční výrazy

Na nahrávce jsem zaznamenala některé jihozápadočeské nářeční výrazy. U těchto informací vycházím z Českého jazykového atlasu, sběr dat pro Český jazykový atlas však započal později a je tedy možné, že rozšíření daných výrazů v druhé polovině 19. století, kdy započalo stěhování do oblasti černomořského okruhu, byly určité lexémy rozšířeny na území Čech a Moravy jinak.

Z konkrétních lexémů se u paní J. F. objevuje jihočeská varianta pro sloveso *drát*, ve významu *drát peří*, a to varianta *odrhávat: sed'ely a vodrhávaly peří na peřini* {J. F.}. Objevují se také dvě označení pro místo, kde se pochovávají mrtví: *krchov/hřbitov*, v jihozápadočeském nářečí je běžné slovo *krchov*, mluvčí M. M. užívá obě varianty: *Slavíme, na krchof se jezdí; Na hřbitov; Nu krchof se taki po...* {M. M.} u mluvčí J. F. se na nahrávce objevuje pouze varianta *hřbitov*: *Na hřbitov na to se nejezdí...; Na hřbitof*.⁹³ {J. F.}. Zde uvedené doklady však zároveň představují všechny výskyty těchto substantiv na nahrávce.

Specifický je také výskyt substantiv *slepka* a *kačka*: *slepki, kački, husi* {M. M.}. Podle Českého jazykového atlasu [o]značení *slepka*, vyskytující se téměř vždy v dubletě s výrazem *slepice*, se objevuje na jz. Moravě a na Tábořsku.⁹⁴ Na nahrávce se objevují tři výskyty tohoto substantiva, ve dvou případech u paní M. M. a v jednom u paní J. F. Substantivum *kačka* má pouze jeden výskyt u mluvčí M. M. ve výše uvedeném příkladu, ani tento výraz však není typický pro jihozápadočeské nářečí, protože obměna odvozeniny *kačice*, tedy *kačka* se podle Českého jazykového atlasu, se vyskytuje na Těšínsku a Hlučínsku a také v Podkrkonoší.⁹⁵

Dále jsem také zaznamenala výskyt adjektiva *škaredý* ve významu *špatný*: *I byly, mezi nima byly pječni i škaredí i všelyjaki. Každá, každá náci má pječni i škaredí* {M. M.}⁹⁶ a pak také čtyři výskyty slova *drobet*, toto adverbium se vyskytuje u všech tří mluvčích: *von možná drobet ví; nu psát číst drobet tak jo* {J. F.}; *abi podvest choč drobet*⁹⁷ *pješki* {A. S.}; *a druhej byl drobet starší* {M. M.}. U těchto dvou výrazů S. Skorvid uvádí, že se v anapsko-rossijské varietě češtiny vyskytují běžně.⁹⁸

8.2. Označení rodinných příslušníků

Při označení rodičů a prarodičů v severokavkazských dialektch S. Skorvid zaznamenává následující lexémy *taťínek/taťínek/táta/tata*, *maminka/máma/mama*,

⁹³ Zde bych ráda upozornila také na výslovnost substantiva *hřbitov*, které je ve svých dvou výskytech u této mluvčí jenou vysloveno bez asimilace znělosti v koncovce a a podruhé s asimilací.

⁹⁴ Český jazykový atlas 3. 2012, s. 492.

⁹⁵ Tamtéž, s. 537.

⁹⁶ V obou těchto případech má toto adjektivum skutečně platnost *špatný*, protože informátorka hovoří o německém vojákovi, který jim pomohl a dodává, že v každém národě jsou dobří i špatní lidé.

⁹⁷ Tj. aby se svezli aspoň trochu.

⁹⁸ Skorvid, S. 2019, s. 226.

*babička/babyčka/baba, d'edoušek/d'ed'a/d'edek/d'erek/d'ed.*⁹⁹ V jihozápadočeském dialektu jsou užívány varianty: *babička, tatínek/táta/tati, maminka/máma/mami* a *dědoušek/dědek*.¹⁰⁰ Paní A. S. užívá z těchto označení slovo *babička*: *moje babička eště; i babičku i eště jednoho* {A. S.}, toto označení nijak nevariuje a mluvčí se drží pouze této varianty. Naproti tomu se v jejích promluvách vyskytuje několik označení pro matku, a to jednak neutrální výraz *matka*: *já sem mňela matku starou* {A. S.}, dále zdrobnělý výraz *maminka*, ale i *máma*: *Vaše maminka je živá!; i mámu i tátu i babičku* {A. S.}. U označení otce jsem zaznamenala jak výraz *táta* (viz příklad výše), tak výraz *taťínek*: *Taťínka bilo zvát Petr* {A. S.}. Obě mladší mluvčí používají tatáž označení, vyjma výrazu *matka*, ten se objevuje jen u paní A. S. U paní M. M. se navíc objevují také varianty s [y], tedy *babyčka* a *mamynka*: *mamynko, skovejte to; Mamynka jemu brzo umřela; Nu, babyčku i dvje d'eti; babyčka vzala i pitel* {M. M.}. Tato mluvčí také používá označení *d'edoušek*: *Mojeho d'edouška; Dědoušek, táta její, byl kovář* {M. M.}. U paní J. F. se objevuje pouze jeden z těchto výrazů, a to pouze jednou. Jedná se o deminutivum *babička* a kromě tohoto deminutiva, užívá ještě výraz *bába*, který však S. Skorvid nezaznamenává: *Babičku, bábu...* {J. F.}. Dvě starší mluvčí tedy užívají pro označení rodičů a prarodičů takové výrazy, které jsou běžné jak v „anapské češtině“¹⁰¹, tak v jihozápadočeském nářečí. U nejmladší mluvčí nelze posoudit, jaké lexémy pro označení rodinných příslušníků užívá.

8.3. Antroponyma

Barbora Hakenová ve své práci zjišťuje, že [ú]ředně [...] Češi v Omské oblasti zapisovali svá jména v ruské podobě, jež byla nejbližší k tomu, jak se pak oslovovali navzájem mezi sebou.¹⁰² Pravděpodobně tomu bylo podobně také v oblasti severního Kavkazu, protože všechny tři informátorky na nahrávce se domnívají, že jméno paní A. S. *Anastázije* není české jméno a česká podoba tohoto jména je *Stáza/Stázija*: *a po česki Slanec Stáza* {J. F.}; *Nu po česki š to neňí Anastázije* {M. M.}. V případě, že informátorky mluví o některých dalších osobách, užívají vždy hypokoristikon, například: *Vena, Fána, Boženka* aj., výjimkou je pouze následující případ: *a strejček Jozef došel do, do Čech* {M. M.}.

⁹⁹ Skorvid, S. 2017, s. 170.

¹⁰⁰ Český jazykový atlas 1. 2012, s. 73, 75, 77 a 79.

¹⁰¹ Pomineme-li rozdílnou výslovnost *maminka/mamynka*.

¹⁰² Hakenová, B. 2015, s. 77.

8.4. Ruské lexikum

Co se týče rusismů, jejich frekvence je různá, v některých pasážích hovoří paní A. S. téměř výhradně česky a pouze příležitostně užije ruského výrazu, zároveň se však objevují celé pasáže v ruštině, například: *I otv'ezl¹⁰³ ich tuda, nu kilom'etra tr'i eto ot Varvarofski, i vikopali tam jamu i fs'eh živ'jom tam položili i zakopali živ'jom.*¹⁰³ {A. S.}, ale také *co sme sebrali, tak fšechnu šem mušela na svojich ramenách vodnest až dólu, daleko Němcúm* {A. S.}. Na celé nahrávce se objevuje časté střídání ruštiny a češtiny, ze všech tří mluvčích se však pouze u paní A. S. se vyskytují i celé ruské věty, ostatní mluvčí obvykle hovoří česky a vkládají do promluv ruská slova.

Mezi ruskými lexémy jsou četně zastoupeny názvy měsíců například: *druhiho... nu akt'abr'* {J. F.}; *Přišly k nám fs'ent'abru* {A. S.}, dále se častěji vyskytují lexémy jako *vopše*¹⁰⁴; *očeň*¹⁰⁵; *vo vrem'a* aj. Rusismy zahrnují všechny slovní druhy, nejvíce se však objevují substantiva a slovesa. V celé nahrávce se vyskytuje u všech tří mluvčích dohromady 130 rusismů, z nichž se opakuje pouze několik, velmi výjimečně některý ruský lexém přesáhne pět výskytů. Za pozornost stojí také označení Velikonoc slovem *Páska*: *Na pa... na Pásku jakou písničku umíte?* {M. M.}; *Na Pásku?* {A. S.}, toto označení zjevně vychází z ruského lexému *nacxa* (= pascha) a jedná se o označení, které se pro Velikonoce shodně užívá ve všech českých nářečích na území Ruska a [jeho] *fonetická podoba prozrazuje jihorusko-ukrajinský původ*.¹⁰⁶ Slovo *Velikonoce* ani jedna z mluvčích nezná, a tazatel jim je musí přeložit do ruštiny.

V rámci ruského lexika také stojí za pozornost slovo z následující promluvy v ruštině: *Takije, takije, takije... s karz'inoj ja, a aňi nam davali polnuju karz'inu jajec, nasob'irajem...*¹⁰⁷ {A. S.}. Jedná se o slovo *jajec*, jde o specifický genitiv plurálu ruského substantiva *яйцо* (= jajco), které znamená vejce. Neobvyklé je, že je zde toto substantivum v genitivu plurálu vysloveno s vkladným vokálem *e*, ruský genitiv plurálu tohoto

¹⁰³ Tj. A odvezli je tam, asi tři kilometry od Varvarovky, vykopali tam jámu a všechny tam zaživa shodili a zařiva zakopali.

¹⁰⁴ Tj. celkově.

¹⁰⁵ Tj. velice.

¹⁰⁶ Skorvid, S. 2017, s. 171.

¹⁰⁷ Takové, takové, takové... já jsem s košem a oni nám dávali, plný koš vajec nasbíráme.

substantiva je totiž *яуу* (= jaic). Tento vkladný vokál může mít původ v českém substantivu vejce, respektive v jeho tvaru genitivu plurálu, tj. vajec.

8.5. Po česki / po ruski

Adverbiální výrazy odvozené od příslušných adjektiv typu *po česki* / *po ruski* se objevují v celé nahrávce u všech tří mluvčích: *Po ruski je to, aha* {A. S.}; *Nu po ruski, a po česki Slanec Stáza* {J. F.}. Tato vazba pronikla do jazyka těchto mluvčích zcela jistě z ruštiny¹⁰⁸, na nahrávce je přízvuk ve všech výskytech shodný s češtinou a varianta bez *po* se vyskytuje pouze v jednom případě: *My tadi i po česki i jako, nu i ruski* {J. F.}.

8.6. Shrnutí lexikální kapitoly

Jihozápadočeský původ anapské češtiny se v této rovině projevuje minimálně. Výrazy, které by mohly z tohoto nářečí pochazet, se na nahrávce vyskytují pouze výjimečně, a jestliže se objeví, jedná se o výskyty maximálně v řádu jednotek, nejčastější je výskyt ojedinělý. To však velmi pravděpodobně pramení pouze z nedostatečného rozsahu nahrávky, mluvčí se na poměrně krátké nahrávce baví o mnoha různých tématech a tato skutečnost jim často nedává dostatek prostoru užít některý výraz opakovaně. Na základě širšího materiálu S. Skorvid naopak tvrdí, že v češtině, kterou se mluví ve Varvarovce i v okolí Novorossijsku jsou jihočeské nebo jihozápadočeské lexémy výrazně zastoupeny, *popř. podoby d'edoušek, hůd'e (děvče), vjetle (větev), škared'e (špatně), drobet (trochu), germanismy loch (sklep), bajzík (pes) z něm. beißen, kousat aj.*¹⁰⁹

Naproti tomu vliv ruského jazyka je na lexikální rovině, ve srovnání s ostatními zkoumanými rovinami, nejzřetelnější. Objevují se jednak četná ruská substantiva, nejčastěji názvy měsíců, ale také jsem zaznamenala výskyt ruského výrazu *po* ve spojeních s adverbii *česky/rusky*.

¹⁰⁸ *Виз говорить по-русски* (tj. mluvit rusky).

¹⁰⁹ Skorvid, S. 2019, s. 226.

9. Závěr

V této práci jsem se pokusila charakterizovat nejenom jazyk paní A. S., ale také její dcery a vnučky, z dostupné, hodinu a půl dlouhé nahrávky. Při jejím přepisování vyvstalo několik problematických aspektů, k nimž bylo třeba zaujmout stanovisko. Prvním problémem byla skutečnost, že informátorka na nahrávce několikrát zpívá české písně, a otázkou bylo, zda je do přepisu zařadit, či nikoli. Nakonec jsem se rozhodla písně vynechat, protože se jedná o z paměti naučené texty. Druhá byla skutečnost, že více než polovinu nahrávky hovoří také mluvčí M. M. a J. F., přestože se práce měla původně zabývat pouze idiolektem paní A. S. Vzhledem k rozsahu, v jakém na nahrávce další dvě informátorky hovoří, a vzhledem k tomu, že v případě, že by byly do práce tyto mluvčí zahrnuty, bylo možné porovnat češtinu tří rozdílných generací, rozhodla jsem se v práci popsat také jejich jazyk. Toto rozhodnutí se nakonec zdá být přínosné, nejenom pro již výše zmíněné mezigenerační porovnání, ale také proto, že několik jevů je zastoupeno primárně právě v jazyce dvou dalších mluvčích.

Jazyková charakteristika idiolektu paní A. S., ale i J. F. a M. M. ukazuje, že stejně jako v celé této varietě češtiny, tedy varietě „anapské, se i u těchto mluvčích zachovaly některé prvky z výchozího nářečí této variety, tedy nářečí jihozápadočeského. Zachované prvky jsou nejčteněji zastoupeny v rovině hláskoslovné, naopak v rovině lexikální je těchto prvků nejméně a v rovině syntaktické se dokonce neobjevují žádné výrazné prvky specifické pro jihozápadočeské nářečí. Lexikální a syntaktická rovina jsou naopak nejsilněji ovlivněny ruštinou. Tato skutečnost odpovídá závěru S. Skorvida, který uvádí: *Po jazykové stránce jsou všechny české variety v současném Rusku samozřejmě značně poruštělé. Rusifikace se projevuje především v lexiku a ve větné stavbě, méně v tvarosloví a relativně nejméně v hláskosloví, třebaže i v této rovině v leccems dost zřetelně. Příznačné je, že při vší genetické různosti těchto nářečí v tom, co se týká vlivu ruštiny, nejsou mezi nimi téměř žádné rozdíly, až na nepočetné lexikální regionalismy.*¹¹⁰ Celkově se hláskoslovné prvky objevují nejvíce a hláskoslovná kapitola je také nejrozsáhlejší, tato skutečnost je samozřejmě opět dána rozsahem nahrávky, jelikož pro opakování hláskoslovných prvků je i na hodině a půl dlouhé nahrávce dostatek prostoru, aby byly počty výskytů těchto jevů dostatečně vypovídající, naopak například pro opakování výskytů stejných neobvyklých syntaktických konstrukcí zde tolik prostoru není, obzvláště, když všechny tři informátorky hovoří na nahrávce podobně dlouhou dobu. Mezigenerační porovnání také ukazuje, že některé jevy, a to především ty, jež se vyvinuly pod

¹¹⁰ Skorvid, S. 2019, s. 231.

vlivem ruského jazyka, se objevují především u dvou mladších mluvčích, a u paní A. S. se objevují méně či vůbec ne. Nutno však dodat, že počty výskytů většiny jevů jsou poměrně nízké, což je způsobeno především rozsahem nahrávky, takže z nich často nelze odvodit závěry ani v rámci idiolektu jednotlivých mluvčích, natož závěry obecnější, jež by se týkaly celé této variety češtiny. Avšak i přes nízký počet výskytů jazykových jevů a obecně na malém rozsahu nahrávky lze pozorovat, že jazyk paní A. S., M. M. i J. F. se v mnohém shoduje s dosud popsaným stavem anapsko-novorossijské variety češtiny, z něhož nijak zásadně nevybočuje; jedinou výjimku tvoří rovina lexikální. Příčinou toho, že se zde neobjevuje větší množství lexémů pocházejících z jihočeského či jihozápadočeského nářečí však dle mého nározu pramení pouze ze skutečnosti, že se na krátké nahrávce řeší několik různých témat. Považuji proto za možné, že jinak informátorky některé lexémy pocházející z jihozápadočeského nářečí užívají avšak, nahrávka proto neposkytuje důkazy. Lexikologická kapitola nutně přináší pouze neúplné informace o lexiku jednotlivých informátorek.

Bibliografie

ANDREJS, René. *Vliv ruského jazyka na mluvu česky mluvících obyvatel obce Anastasijevka*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2016. Diplomová práce.

AUERHAN, Jan. *České osady na Volyni, na Krymu a na Kavkaze*. Praha: Dr. Ant. Hajn, 1920.

BALHAR, Jan a kol. *Český jazykový atlas 1*. Praha: Dialektologické oddělení Ústavu pro jazyk český AV ČR, 2012. Dostupné online z: <https://cja.ujc.cas.cz/CJA1/>

BALHAR, Jan a kol. *Český jazykový atlas 2*. Praha: Dialektologické oddělení Ústavu pro jazyk český AV ČR, 2012. Dostupné online z: <https://cja.ujc.cas.cz/CJA2/>

BALHAR, Jan a kol. *Český jazykový atlas 3*. Praha: Dialektologické oddělení Ústavu pro jazyk český AV ČR, 2012. Dostupné online z: <https://cja.ujc.cas.cz/CJA3/>

BALHAR, Jan a kol. *Český jazykový atlas 4*. Praha: Dialektologické oddělení Ústavu pro jazyk český AV ČR, 2012. Dostupné online z: <https://cja.ujc.cas.cz/CJA4/>

BALHAR, Jan a kol. *Český jazykový atlas 5*. Praha: Dialektologické oddělení Ústavu pro jazyk český AV ČR, 2012. Dostupné online z: <https://cja.ujc.cas.cz/CJA5/>

BĚLIČ, Jaromír. *Nástin české dialektologie*. Praha: SPN - Státní pedagogické nakladatelství, 1972.

ČIŽMÁROVÁ, Libuše. K nářeční morfologii kolektivního označení rodiny v češtině. In: *Naše řeč*. 2001, 84 (4), s. 206–212.

DOUBEK, Vratislav. *Česká politika a [východní] vystěhovalectví 1848–1922*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, 2012.

HAKENOVÁ, Barbora. *Jazyk české menšiny ve vesnici Repinka na Sibiři*. Praha: Univerzita Karlova, 2015. Diplomová práce.

HAVRÁNEK, Bohuslav. K historickosrovnávacímu poznání syntaxe slovanských jazyků. In: *Otázky slovanské syntaxe: sborník brněnské syntaktické konference, 17.-21.IV. 1961*. Praha, 1962, s. 69–82.

CHOTEK, Karel. Čechové na Kavkaze: Vzpomínka z cest. In: *Národopisný věstník československý*. 1910, s. 201–205. Dostupné online z: <http://www.nul.kz/ek-obsah/vestnik/html/knihy/vestnik05/index.htm>

KNAPPOVÁ, Miloslava: OTČESTVO. In: KARLÍK, Petr, NEKULA, Marek a Jana PLESKALOVÁ (eds.): *CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny*. 2017. Dostupné online z: <https://www.czechency.org/slovník/OTČESTVO>.

KOPŘIVOVÁ, Marie; LUKEŠ, David; KOMRSKOVÁ, Zuzana; POUKAROVÁ, Petra; - WACLAWIČOVÁ, Martina; BENEŠOVÁ, Lucie a Michal Křen: *ORAL: korpus neformální mluvené češtiny*, verze 1 z 2. 6. 2017. Ústav Českého národního korpusu FF UK, Praha 2017. Dostupný online z <http://www.korpus.cz>

PUKIŠ (= ПУКИШ), Vladimír. *Чехи Северного Кавказа: Годы и судьбы : 1868–2010*. Ростов на Дону: Медиаполис, 2010.

SKORVID, Sergej. A nejčikyn ešče neco vo češškim jazyku na Kaukázkoj i ponad Irtyšem. In: ULIČNÝ, Oldřich, ed. *Struktura v jazyce, jazyk v komunikaci*. Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2017, s. 161–172.

SKORVID, Sergej. Czech immigrant dialects in the Northern Caucasus and Western Siberia. In: *International Journal of the Sociology of Language* 238. 2016, s. 127–143.

SKORVID (= СКОРВИД), Sergej. Чешские языковые острова в России – ветки истории и этнической памяти. In: *Oriens Aliter*. Praha, 2014, 1 (1), s. 21–41.

SKORVID, Sergej. „I voni se tadle zrouna čtyři člověka votalo...“ aneb Češi na samotě u Majkopu (a jinde). In: *Český jazyk a literatura*. Praha: SPN – pedagogické nakladatelství, 2019(69) s. 224-232.

SKORVID (= СКОРВИД), Sergej. Говор потомков чешских переселенцев на Северном Кавказе как пример лингвоареального дрейфа. In: *Славянское языкознание*. Москва: Индрик, 2013, s. 554–568.

VORÁČ, Jaroslav. Jihočeská změna zdvojených zubnic a sykavek. In: *Naše řeč*. 1962, 45(5–6), s. 137–146.

Dostupné z: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=4898>

O vystěhování se z vlasti. In: *Národní listy*. Praha, 1862, II.(39), 1–2. [online]. Dostupné z: <http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/view/uuid:f1744087-435d-11dd-b505-00145e5790ea?page=uuid:637fb269-435f-11dd-b505-00145e5790ea>